

през Българското възрождане. „Кой може по-добре, да пише!“ Нека тези заветни възрожденски слова вдъхновяват съвременни и идни поколения към все такъв самоотвержен труд за всестран-

ното осветляване на величаво-драматичната възрожденска епоха, към която отглеждат корените на нова и съвременна България.

Георги Димов

МОНОГРАФИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА ПОЕМА „БЪЛГАРСКАТА ПОЕМА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА“. (ОТ МИЛЕНА КИРОВА Унив.-ситетско изд. „Климент Охридски“. С., 1988, 230 с.)

Изследването на М. Кирова върху историческото развитие на българската поема за периода от Освобождението до Първата световна война доказва, че естетическите трансформации на този особен хибриден жанр много точно отразяват бързите промени в художественото ни съзнание през трите десетилетия на най-интензивни естетически търсения за българската литература изобщо. Авторката е проследила целия исторически материал, всички автори и произведения на този жанр през разглеждания период и формулирайки идейно-естетическите и структурни тенденции в развитието и превъплъщението на поемата, стига и до изводи за цялостното ни национално литературно развитие.

В уводната глава „Жанр и естетическо съзнание“ М. Кирова очертава жанровите граници на поемата като „синтез на двете родови начала — епос и лирика“. Тя подчертава, че разделението — епическа и лирическа поема — е условно и притегля към преобладаващия в конкретния случай структуроизграждащ жанров елемент — лирически или епически, — но тия понятия никога не изключват присъствието на двата родови фактора в съдържанието на понятието поема. Защото „поемата принадлежи на лиро-епиката, която е самостоятелен литературен род, и винаги изразява нейните най-същностни черти“. Отречен е терминът „лиро-епическа поема“, защото представлява тавтология, както и делението на сюжетни и безсюжетни поеми като нецелесъобразно, „тъй като всяка поема има сюжет в по-широк смисъл — не само като система от действия и герои, но и като целенасочено развитие на авторовите чувства и мисли“. Направено е и убедително разграничение на поемата от епепатата, тъй като в нашето литературознание тези две жанрови понятия често се употребяват необмислено и неточно.

По-нататък, още в увода, главните изводи на авторката във връзка с характеристиките на жанра са основно свързани и произтичат от наблюденията и върху конкретния литературно-исторически материал. Преобладаващото лирическо пред епическото начало в българската поема тя обяснява с липсата на класически епически форми (фолклорни и литературни) в нашето художествено творчество. Но изобщо изводите й за „лиризираната поемна структура“, за „подчинената роля на повествователния елемент“, за „авторския субективизъм към епическите и сюжетни елементи“ генерализират вътрешножанровата динамика на структурата, при която не в равновесието, а в постоянната нестабилност на компонентите се реализира изобщо спецификата на жанра. Това се отнася и за „специфичната лиризирана композиционна логика“, и за „сюжетно организираното

повествование“, за „изобразителната фрагментарност“ и „символния синтез“ при поемата. Историческото обяснение на преобладаващото лирично в развитието на българската поема с липса на епос (фолклорен и литературен) е неубедително и неуместно като теза в добре организираните теоретични уводи, в който се разграничават и дефинира жанровото понятие. Още повече, че по-нататък в изследването тезата се самоопровергава при проследяването на процеса на лиризицията чрез преодоляване на обективната и субективна повествователност и сюжетност.

Жанровата динамика е проследена последователно-хронологично през трите десетилетия до войните, като по доминиращите насоки и тенденции са очертани три основни етапа от развитието на националната лиро-епика. Поемата се оказва жанрът, който „най-отчетливо и цялостно изпълнява разпосочените идейни търсения на десетилетието „между две епохи“ — 80-те години, — а Вазов — авторът с изключителната способност да изпреварва времето си, да „улавя още неизбистрени перспективни тенденции“. Авторката убедително доказва това и с анализите си, и с обобщаващите си разсъждения и изводи. А именно — осемте Вазови поеми: „Грамада“, „Загорка“, „Видул“, „Трайко и Риза“, „Зихра“, „В царството на самодивите“, „Кихавицата на Салоста“ и „Моята съседка Гмитра“ — написани през първите четири години на десетилетието, оформят облика на лиро-епическия жанр с новото в жанровата му структура за разлика от възрожденската традиция — „подчертан лиризъм, засилен автобиографизъм, естетическо осмисляне на фолклора, свобода и раздвиженост на формата“.

Още през 80-те години поемата като най-стабилизирани в опита си жанр реагира и на интелектуалната и философска проблематика; върху нейните жанрови територии възникват и постепенно се утвърждават новите идейно-естетически тенденции, новото художествено съзнание и новата тематика и проблематика в литературата ни. В изследването е анализирано отношението на жанра към възникването и утвърждаването на критическия реализъм като метод и отношение към действителността. Първите не особено сполучливи опити на Ст. Михайловски в областта на философската поема са преоценени като „целенасочен опит за рязко преодоляване на традицията, за пълно отърсване от рамките на патриархалния миросглед, за поврат към художествените внушения на големите европейски литератури“. А хумористичната и сатиричната поема на Вазов, Ал. Константинов и Ст. Михайловски, по наблюденията на М. Кирова, отбелязва спад по отношение на високата възрожденска традиция, защото не е свързана с важни за съще-

ствуването на нацията проблеми. Но голямата ѝ преобразователна роля се изразява в демонстриране на „степенното еманципиране на творческата личност от силната инерция на буквалното схващане на действителността; черта пътя за извоюване на свобода от нормите на общественото мнение, търси начин да утвърди приоритета на субективния свят на художника над обективната реалност.“

В тази част от изследването си авторката отделя специално внимание на преводната поема от романтичен байроовско-пушкиновски тип, чиято активно присъствие в духовния живот на десетилетието е сериозен стимул в утвърждаването на нова идейно-художествена образност, в процесите на субективизация и лиризация на българската поема, в пътищата ѝ за достигане на най-високите си образци.

През 90-те години и през първото десетилетие на века, до и по време на войните, набелязаните вече насоки и тенденции в поемната структура се развиват, променят специфично и разнопосочно, или се изчерпват все в зависимост от многото различни и комплексни фактори от социално-обществен и духовен порядък, от обективната действителност и субективните, индивидуални творчески подходи и възможности. Същевременно, утвърждавайки своята автономност, жанрът влиза във все по-сложни зависимости и взаимодействия с другите жанрове — епически и лирически, — с фолклора, с драмата. Особено ценно в изследването на М. Кирова е, че убеждава и доказва с голям конкретен материал особената вместимост и отражателна способност на лиро-епоса за българската литература в периода на диференцирането и оформянето на жанровете ѝ изобщо. Покрай високите постижения на българската поема, на които тя спира многократно, целенасочено и продължително вниманието си — Вазов, Ст. Михайловски, Пенчо Славейков, Кирил Христов, П. К. Яворов, Д. Дебелянов, Хр. Ясенюв, — паралелно проследява и проявите на жанра от литературния поток, отделя внимание на много автори и произведения, останали безвъзвратно във времето си, но говорещи красноречиво за посоките на търсенятия и цената на откритията в художествената реалност.

За периода на 90-те години системно са проследени структурните особености на диалогизираната поема, на фолклорно-подражателната и историческата. Пространно са анализирани условията и предпоставките за възникването и разцвета на политическата сатирична поема, която през това десетилетие „се налага като много динамичен жанр със силна идейно-естетическа заостреност и непосредственост на въздействие“; жанр, който успешно следва доминиращата насока на сатиричното за цялата българска литература по това време.

Ясно и точно е разграничено осмислянето на фолклорната традиция в лиро-епоса на Пенчо Славейков, Кирил Христов и Яворов — от рационалистично отношение и стилизация у Пенчо Славейков през естетиките и често неадекватни стилизации на Кирил Христов до творческото ѝ претворяване от Яворов. Анализът на първия вариант на Яворовото „Луди-млади“ ни убеждава, че преосмислянето на фолклорната традиция „не е нито

в проблематиката, нито в образите или поетиката. То е в отношението на автора към света, който изобразява“. Яворов наистина изгражда своето произведение в стила, тематиката и идеите на фолклорното преживяване, като елегантно го пародира.

Политизираната фолклорно-подражателна поема на Цанко Церковски е далена като пример за вършилото механично отношение към фолклорната традиция. Но подобни явления не може да не придружават разцвета на този вид поема през десетилетието, когато, както отбелязва М. Кирова, „възрожденският тип световъзприемане е в процес на активно изживяване, а модерното мислене все още търси своите най-подходящи форми“.

Динамичната структура на жанра предопределя бързите му адекватни реакции на интензивните промени в художественото съзнание през двете следосъбожденски десетилетия. Поемата — под чертава М. Кирова — „е сред малкото жанрове в нашата литература, осъществили на практика сложния и многостранен преход от патриархално-монолитно към модерно художествено съзнание“. Трите десетилетия всъщност са три последователни етапа в диалектиката на поемата, в преодоляването на обективното предметно начало с художествената представа, в постигането на „съвършен лирически синтез между интелектуална абстракция, емоционално чувстване и художествена образност“. В края на първото десетилетие на века българската поема е „завършила своя път към пълно разкрояване на субективния творчески процес, към съзнателно естетизиране на лиричното преживяване, към неизчерпаема диалектика на себевъзвръщане чрез самоотричане“.

От разнообразните и разностранни идейно-естетически тенденции в литературата през първото десетилетие за поемата най-доминираща е връзката ѝ с модерната психологическа проблематика, която приобичава жанра към най-актуалната за епохата художественост. С наблюденията си над преобладаващите теми и мотиви в лиро-епиката от началото на века, със средствата на иманентния, типологическия и компаративния анализ М. Кирова осветлява, откроява и дори реабилитира някои незаслужено занемарени от литературната ни история художествени явления. (Този извод важи и за самия жанр на поемата.) Нейните анализи на „Нощ“, „Градът“, „Легенда за разбудната царкиня“, „Пан“ по оригинален начин, аргументирано доказват много по-широката идейно-естетическа основа на българската поема от тясното ѝ обвързване само с направлението на символизма.

Книгата на М. Кирова като първо монографично изследване върху развитието на националния ни лиро-епос е безспорен принос за литературно-историческата наука, както с изчерпателността на емпиричния материал, така и с концептивното му представяне. Това е общото, налагашо се впечатление от вложения труд, чиито отделни и конкретни слабости (като посочената в началото например) можеха да бъдат спестени, ако текстът беше облекчен от някои повторени и потретени анализи, ако беше още малко по-съгъстен в рамките на концептивния си модел.

Надежда Александрова